

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Zobrazení dětství a dospívání v období normalizace ve vybraných dílech
Ireny Douskové a Michala Viewegha**

Bakalářská práce

Autor: Anna Ludvíková
Studijní program: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Historie se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.
Oponent práce: Mgr. Tomáš Rell



Zadání bakalářské práce

Autor: Anna Ludvíková

Studium: P20P0295

Studijní program: B0114A090005 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Zobrazení dětství a dospívání v období normalizace ve vybraných dílech Ireny Douskové a Michala Viewegha**

Název bakalářské práce AJ: The depiction of childhood and adolescence in the period of normalization in selected works by Irena Dousková and Michal Viewegh

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá vybranými díly Ireny Douskové a Michala Viewegha, ve kterých je zachyceno období tzv. normalizace. Jedná se o díla Hrdý Budžes a jeho volné pokračování Oněgin byl Rusák a Báječná léta pod psa. Práce porovnává zobrazení dospívání dětských hrdinů v tomto období a jeho zpracování v konkrétních dílech. Zároveň práce analyzuje společensko-historický kontext vybraného období.

1. DRDA, Adam, STRACHOTA, Karel, HRADILEK, Adam té al., *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísní, 2011. ISBN 987-80-874656-11-8.
2. FIALOVÁ, Alena. *Česká próza po roce 1989*. Praha: Středisko společenských činností AV ČR pro Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-88069-19-5.
3. FIALOVÁ, Alena. *Návraty do šedých časů: Normalizace očima současné prózy*. Tvar. Roč. 19, 2008, č. 18, 30.10., s. 6-7. ISBN 0862-657X.
4. FIALOVÁ, Alena. *Poučení z krizového vývoje: poválečná česká společnost v reflexi normalizační prózy*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2386-5.
5. PAŽOUT, Jaroslav (ed). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5.

Zadávací pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Oponent: Mgr. Tomáš Rell

Datum zadání závěrečné práce: 29.11.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou závěrečnou práci *Zobrazení dětství a dospívání v období normalizace ve vybraných dílech Ireny Douskové a Michaela Viewegha* vypracovala pod vedením vedoucího závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

LUDVÍKOVÁ, Anna. *Zobrazení dětství a dospívání v období normalizace ve vybraných dílech Ireny Douskové a Michala Viewegha*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 39 s. Bakalářská závěrečná práce.

Bakalářská práce se zabývá vybranými díly Ireny Douskové a Michala Viewegha, ve kterých je zachyceno období tzv. normalizace. Jedná se o díla *Hrdý Budžes* a jeho volné pokračování *Oněgin byl Rusák* a *Báječná léta pod psa*. Práce porovnává zobrazení dospívání dětských hrdinů v tomto období a jeho zpracování v konkrétních dílech. Zároveň práce analyzuje společensko-historický kontext vybraného období.

Klíčová slova: normalizace, dětství, dospívání, Michal Viewegh, Irena Dousková

Annotation

LUDVÍKOVÁ, Anna. *Depiction of childhood and growing up during the period of normalisation through selected works (literature) of Irena Dousková and Michal Viewegh*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 39 pp. Bachelor Degree Thesis.

Bachelor thesis deals with selected works of Irena Dousková and Michal Viewegh which depict the period of the so-called normalisation. These are *Hrdý Budžes* and its free continuation *Oněgin byl Rusák* and *Báječná léta pod psa*. The thesis compares depiction of the growing up of child protagonists during this period and its treatment in specific works. At the same time the thesis analyses socio-historical context of the selected period.

Keywords: normalisation, childhood, growing up, Michal Viewegh, Irena Dousková.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	8
ÚVOD.....	9
1 OBDOBÍ NORMALIZACE	10
1.1 Společnost za normalizace	13
1.2 Kultura v době normalizace	15
1.3 Téma normalizace v současné české próze	16
2 IRENA DOUSKOVÁ	19
2.1 Hrdý Budžes.....	19
2.1.1 Dětství Helenky Součkové.....	21
2.1.2 Zobrazení normalizace.....	22
2.2 Oněgin byl Rusák.....	25
2.2.1 Dospívající Helena Součková.....	26
2.2.2 Zobrazení normalizace.....	27
3 MICHAL VIEWEGH	29
3.1 Báječná léta pod psa.....	29
3.1.1 Kvidovo dětství a dospívání	30
3.1.2 Zobrazení normalizace.....	32
ZÁVĚR	36
SOUPIS POUŽITÉ LITERATURY	38

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSSR.....	Československá socialistická republika
FS	Federální shromáždění
KSČ.....	Komunistická strana Československa
KSSS.....	Komunistická strana Sovětského svazu
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
VUML	Večerní univerzita marxismu-leninismu

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá zobrazením dětství a dospívání na pozadí československých událostí 70. a 80. let 20. století v současné české próze. Pro toto zobrazení poslouží vybraná díla autorů Ireny Douskové a Michala Viewegha.

Období normalizace je poměrně nedávnou historií, kterou někteří lidé zažili, jiní ji znají z vyprávění svých příbuzných či filmového/knižního zpracování. První část práce se věnuje charakteristice tohoto období a klíčovými událostem 70. a 80. let. Další část této kapitoly se zabývá problémy ve společnosti, jakými byly např. politické represe a cenzura. Se společností úzce souvisí kultura, které je věnována pozornost v následující části. Navazuje část vysvětlující rozdělení literatury na oficiální a samizdatovou a postavení některých významných kulturních osobností v této složité době. Poslední část první kapitoly se věnuje otázce zobrazení normalizace v současné české próze. Pro tuto analýzu poslouží práce Aleny Fialové: *Návraty do šedých časů: normalizace očima současné prózy* a Martina Špačka: *Vyrůstání za normalizace v tragikomickém a nostalgickém vyprávění*.

Cílem práce je analýza děl Ireny Douskové a Michala Viewegha, ve kterých tito autoři vzpomínají na období 70. a 80. let minulého století skrze své dětské vypravěče. Druhá a třetí kapitola se ve stručnosti věnuje životu a tvorbě obou těchto autorů. Pro analýzu v dílech Douskové poslouží dívčí postava malé Heleny Součkové. Dousková život hlavní hrdinky rozdělila do dvou děl, proto je pro úplnost v práci věnována pozornost oběma jejím dílům, *Hrdý Budžes* a *Oněgin byl Rusák*. Michal Viewegh na rozdíl od Douskové život svého dětského hrdiny Kvída sepsal do jedné knihy, *Báječná léta pod psa*, a právě toto dílo je v práci analyzováno.

1 OBDOBÍ NORMALIZACE

Označení normalizace se v československých dějinách používá pro období násilného potlačení Pražského jara okupačními vojsky Varšavské smlouvy a pro opětovné upevnění komunistické moci a sovětského vlivu, trvající od srpna 1968 do května 1971, kdy se konal XIV. sjezd KSČ. Druhým možným obdobím označovaným tímto pojmem je období od srpna 1968, respektive od nástupu Gustáva Husáka na post generálního tajemníka Komunistické strany Československa (KSČ) v dubnu roku 1969 až listopadu 1989, kdy už samotný normalizační proces neprobíhal, ale normalizační opatření stále platila. V této době došlo k systémovému obnovení vedoucí role KSČ, odstranění reformistů z jejího vedení a postupnému zatlačování politického odporu. Pojem normalizace se poprvé objevil v Moskevském protokolu ze dne 27. srpna 1968 a označoval požadavky SSSR na československou vládu, tj. návrat společnosti k ideologii marxismu-leninismu. Označení normalizace komunistická strana vztahovala zejména na počátek 70. let. Po roce 1989 byl termín historiky převzat a používán pro označení celého období do roku 1989.¹

Za normalizace byla zavedena přísná cenzura, útlak svobody projevu a omezování občanských práv a svobod. Byla zakázána otevřená kritika režimu a vyjadřování odlišných názorů nejen na společenské poměry. Většina společnosti pod tlakem režimu rezignovala na obnovení reformního hnutí, do svých funkcí se začali vracet konzervativní komunističtí politici, kteří během pražského jara ustoupili ze svých pozic. Na podzim roku 1968 se konalo několik pouličních demonstrací, kterých se zúčastnil i čerstvý student Filozofické fakulty Jan Palach. Aktivně se v listopadu zapojil také do okupační stávk, která však nebyla úspěšná. Přibližně v té době začal uvažovat o radikálnějším protestu, který by vyburcoval veřejnost k odporu.² Na protest proti okupaci a nastolení normalizační politiky se 16. ledna 1969 na Václavském náměstí pokusil upálit. Zemřel na následky popálení v nemocnici o tři dny později. Jeho pohřeb se změnil v celonárodní manifestaci odporu proti okupaci. Jeho čin se stal inspirací pro studenta Jana Zajíce, který sám sebe označil za Pochodeň č. 2, a továrního dělníka Evžena Plocka. Ačkoli část

¹OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1968-1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, s. 6. ISBN 80-7285-011-3.

²BLAŽEK, Petr. *Jan Palach. Příprava* [online]. [cit. 2023-05-18]. Dostupné z: <https://janpalach.cz/cs/default/jan-palach/priprava>.

veřejnosti o jejich činech věděla, média o nich téměř nereferovala. Ani tyto oběti společnost nepodnítily k takovému odporu, který by vedl ke změně.

K nečekaným demonstracím došlo po druhém vítězství Československa nad Sovětským svazem na hokejovém Mistrovství světa ve Stockholmu na konci března 1969. V Praze byla při té příležitosti zdemolována kancelář sovětské letecké společnosti Aeroflot. Oslavy po vítězství, které lidé brali jako pomstu za srpnový vojenský vpád, se odehrály po celé zemi. Sovětský svaz vznesl oficiální protestní nótu, následně zasedal výkonný výbor předsednictva Ústředního výboru KSČ a vláda. Důsledkem bylo odvolání zbývajících reformních komunistů z vedení státu, včetně Alexandera Dubčeka, a utužení normalizace. Režim si byl vědom varování ze strany Sovětského svazu a napříště již měl připraveny speciální zásahové jednotky.

Během prvního výročí vojenské okupace v srpnu 1969 se veřejnost pokusila vystoupit proti normalizaci a vyjádřit svůj nesouhlas. Protesty probíhající v Praze, Brně i Liberci byly ovšem brutálně potlačeny příslušníky armády, Sboru národní bezpečnosti (SNB) a Lidovými milicemi.³ Při demonstracích bylo zastřeleno sedm lidí v Praze a dva v Brně. Další lidé byli postřeleni. Následujícího dne, 22. srpna 1969, byl přijat ve zrychleném řízení Federálním shromážděním (FS) tzv. pendrekový zákon, který kromě prezidenta podepsal ve funkci předsedy FS i Alexander Dubček. Zákon udělil Sboru národní bezpečnosti mimořádné pravomoci, umožňoval zaměstnance a studenty, kteří otevřeně odporovali režimu, propouštět ze zaměstnání a vylučovat ze škol nebo rozpouštět různé dobrovolné organizace.

Protirežimní snahy vyvrcholily v lednu 1977 vznikem opoziční občanské iniciativy kolem dokumentu *Charta 77*. Důvodem jejího vzniku bylo nedodržování lidských a občanských práv, k čemuž se Československá socialistická republika (ČSSR) na konferenci v Helsinkách v roce 1975 zavázala podpisem. Signatáři *Charty 77*, kterých bylo ke konci 80. let kolem dvanácti set, byli za svůj podpis perzekvováni. Jan Patočka, český filozof a jeden z mluvčích *Charty 77*, byl podroben mnoha vysilujícím výslechům, na jejichž následky 13. března 1977 zemřel.⁴

Na přelomu 70. a 80. let se začala zhoršovat sociální i hospodářská situace v ČSSR. Vláda se soustředila na zajištění ekonomické stability, ale nevytvářela odpovídající

³BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 323. ISBN 978-80-247-3028-8.

⁴OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Maxdorf, 1994, s. 40. ISBN 80-85800-12-8.

podmínky pro rozvoj podnikání a výroby. I nadále byla uplatňována centrální plánovací ekonomika a zahraniční obchod byl přísně regulován. Koncem 80. let se situace v důsledku zvyšujícího se státního dluhu a poklesu cen vývozních produktů, jako byla ocel a uhlí, dále zhoršovala. Vláda musela přistoupit k řadě opatření, která nazývala „*Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství*“.⁵ Hlavním cílem opatření bylo zvýšit technickou úroveň a kvalitu zboží, a naopak snížit výrobní náklady.

V březnu roku 1985 na pozici generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) nastoupil Michail Sergejevič Gorbačov, který si uvědomoval, že je potřeba zvýšit produktivitu práce a životní úroveň obyvatelstva. Pokusil se proto provést v Sovětském svazu ekonomickou reformu, která umožňovala soukromé vlastnictví podniků ve službách, výrobě a zahraničním obchodu. Součástí této přestavby (perestrojky) se stala také větší svoboda slova (glasnost' = otevřenost), byla propuštěna řada politických vězňů a disidentů. Gorbačovův systém rozvolňování společnosti ovlivnil dění ve všech státech východního bloku. KSČ se k novým změnám přicházejícím ze Sovětského svazu stavěla negativně.

V Československu uvedly společnost do pohybu události z ledna 1989. V polovině ledna se sešlo na Václavském náměstí asi tisíc lidí ve snaze položit květiny při příležitosti 20. výročí smrti Jana Palacha. Policie shromáždění mimořádně tvrdě rozehnala, zatýkáni byli disidenti, mezi nimi i Václav Havel. V dalších dnech následovaly protesty známé pod označením Palachův týden. Zúčastnily se jich desetitisíce lidí, proti nimž vedle policie stály i Lidové milice⁶. Další demonstrace proběhly i při oslavách 1. máje, 21. srpna a 28. října. V červnu roku 1989 vydala Charta 77 dokument nazvaný *Několik vět*, pod nějž připojilo své podpisy přibližně 40 000 občanů, kromě známých osobností i řadoví občané. Jména signatářů denně vysílala rozhlasová stanice Svobodná Evropa (z Mnichova) a Hlas Ameriky (z Washingtonu). Protestní snahy vyvrcholily 17. listopadu 1989, kdy z původně režimem povolené studentské akce vznikl masový projev nespokojenosti, který byl násilně potlačen policií. Stovka demonstrantů byla zraněna. Vzniklo Občanské fórum, které vstoupilo do čela opozičního hnutí a které v následujících dnech jednalo o politických změnách s premiérem Ladislavem Adamcem. Konec totalitní

⁵Vládní usnesení č. 42 ze dne 31. 1. 1980. *Hospodářské noviny: ekonomický týdeník ÚV KSČ*. 1980, roč. 24, s. 11–12. ISSN 0322-7774.

⁶*Začal Palachův týden, předehra sametové revoluce* [online]. Paměť národa. 14.01.2019 [cit. 2023-06-15]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/zacal-palachuv-tyden-predehra-sametove-revoluce>

vlády KSČ a nastolení demokracie je připisován ke dni 29. prosince, kdy byl hlavou státu zvolen Václav Havel. Pro tento vesměs nenásilný demokratický převrat se vžil název *sametová revoluce*.

1.1 Společnost za normalizace

Nastolení normalizačního režimu vedlo k rozdělení obyvatelstva dle zastávaných názorů. Vyčlenila se nová, privilegovaná vrstva, která byla tvořena aktivními členy a vedením strany. V kontrastu k této skupině stáli ti, kteří byli za svůj otevřený odpor postihnuti čistkami. Mezi těmito názorově různorodými skupinami stála kategorie obyvatel, především z řad nižších a středních vrstev, která neměla potřebu se proti situaci veřejně vyjádřit, a pokud ano, tak svůj nesouhlas vyjadřovala v tichosti, v soukromí.⁷

V této době se v některých ohledech opakovala situace z 50. let. Represe probíhaly zejména v podobě čistek, které se promítly i do profesních oblastí. Hlavním cílem byla inteligence, především humanitní inteligence. Ze zaměstnání byli propouštěni demokraticky smýšlející vědečtí a kulturní pracovníci a pedagogové, kteří nebyli považováni za vhodné pro výchovu a vzdělávání socialistické mládeže. V přijetí dětí na střední či vysokou školu hrálo roli rodinné smýšlení, kdy dětem z politicky nevyhovující rodiny nebylo umožněno studovat, či byly dokonce ze studia vyloučeny. Pro režim nespolehlivé, i když kvalifikované, osoby byly nahrazovány těmi „spolehlivými“, což mělo za následek, že se inteligence ocitla na podřadných místech.

Další oblastí, která normalizaci neunikla, byly sdělovací prostředky. Někteří novináři přišli o práci, televize, tisk i rozhlas se opět dostaly pod kontrolu vládnoucí strany a staly se pomocníkem režimu pro naplnění mocenských cílů. Režimem bylo přesně stanoveno, co má být sdělováno, většinou nepodstatné bylo vydáváno za důležité a podstatné a zajímavé bylo ignorováno. Nevyhovující periodika, která v roce 1968 zastávala proreformní názory, jako *Reportér*, *Tvář* nebo *Studentské listy* byla nahrazena prorežimní *Tribunou*, *Tvorbou* nebo *Pionýrskou stezkou* za přítomnosti *Rudého práva*.⁸ Personální obměny proběhly i v *Československém rozhlase* a *Československé televizi*. V obou státních organizacích byli v roce 1969 jmenováni noví ústřední ředitelé, v *Čsl.*

⁷RYCHLÍK, Jan. Každodennost v Československu v období tzv. normalizace. In: PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 34. ISBN 978-80-87912-35-5.

⁸BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 327–328. ISBN 978-80-247-3028-8.

rozhlase Bohuslav Chňoupek, kterého v roce 1970 vystřídal Ján Riško, a v *Čsl. televizi* Jan Zelenka.⁹ Nové vedení odvolalo zejména podporovatele Dubčekovy vlády. Také Československá televize jako nejdůležitější a nejvlivnější médium byla propagandistickým a ideologickým nástrojem vládnoucí strany. Nejenže obyvatelům předkládala zidealizovaný obraz tehdejší společnosti, ale zároveň otevřeně útočila na osobnosti Pražského jara nebo později na signatáře Charty 77.¹⁰

Nucený odchod politicky nevyhovujících novinářů vedl v 70. a 80. letech k utváření protistátně zaměřených, samizdatových, médií, ať už na území státu, nebo za jeho hranicemi. Dalším důvodem vzniku nových médií byla reakce na propagandistickou kampaň proti signatářům Charty 77. Novinář Jiří Dienstbier v dopise vyzval své novinářské kolegy, aby nepodporovali a nešířili dezinformace, ale aby naopak předávali pravdivé informace o působení Charty 77 a jejích signatářů československým občanům.¹¹ Mezi neoficiální a samizdatová periodika patřily *Lidové noviny*, pod vedením novináře Jiřího Rumla, *Informace o Chartě 77*, zkráceně *Infoch*, nebo *Revolver Revue*. Významnou součástí „protistátních“ médií byla exilová periodika, která byla do Československa dovážena nelegálně. K již existujícím tiskovinám, *Demokracie v exilu*, *České slovo* či *Svědectví*, přibýly nově vzniklé tituly, *Právo lidu*, *Listy*, *Palach Press*. Důležitým informačním prostředkem byly režimem blokové rozhlasové stanice, *Hlas Ameriky*, *Rádio Svobodná Evropa*, *BBC*, které československé občany informovaly o kulturním a politickém dění v zahraničí i o činnosti protirežimních skupin v ČSSR.

Dalším opakujícím se vzorem z 50. let byly režimem pořádané akce, na kterých mělo obyvatelstvo formálně projevit svou loajalitu režimu. Mezi takové akce patřily masové brigády, prvomájové průvody, socialistické soutěže apod. V této době byla společnost tvořena generací, která vítězný únor nezažila, nebo si ho nemohla pamatovat. Vyrůstala v uvolněných 60. letech, která byla zastavena okupací, a proto nebyl Sovětský svaz touto generací vnímán jako osvoboditel, nýbrž jako okupant. Členství ve straně bylo vnímáno jako nutné zlo, které jim zajistilo kariérní růst.¹² Náplní jejich každodenního

⁹BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbora, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha: Grada, 2011, s. 332. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹⁰BEDNAŘÍK, Petr. Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich podíl na formování každodenního života obyvatel. In: PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 71. ISBN 978-80-87912-35-5.

¹¹BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 348. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹²RYCHLÍK, Jan. Každodennost v Československu v období tzv. normalizace. In: PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 37. ISBN 978-80-87912-35-5.

života nebyla politika, ale radosti a starosti neméně podobné těm dnešním. Výjimkou oproti současnosti byl nedostatek zboží a služeb, s čímž souvisel tzv. podpultový prodej.

1.2 Kultura v době normalizace

Kulturní vývoj v době normalizace byl poznamenán represivními opatřeními komunistického režimu. Komunistická vláda se snažila omezit svobodu projevu a uměleckou tvorbu, a také ovlivňovat obsah uměleckých děl tak, aby byl v souladu s oficiální ideologií. V umělecké oblasti to vedlo k výraznému omezení svobody tvůrčího projevu a cenzuře, která zasahovala do nejrůznějších oblastí, včetně literatury, divadla, filmu a hudby. Mnoho umělců bylo perzekuováno a jejich díla byla zakázána. Divadlo bylo pod kontrolou státních úřadů, což vedlo k tomu, že některé hry byly zakázány a některé herecké osobnosti byly vyloučeny z divadla, mezi nimi i herečka Vlasta Chramostová nebo dramatik Václav Havel. V oblasti hudby byly na počátku normalizace zakázány mnohé kapely, které hrály rockovou a jazzovou hudbu. Za normalizace se také objevila nová vlna umělců, kteří se snažili spolupracovat s oficiální ideologií a používat uměleckou tvorbu k propagaci komunistického režimu. Tyto snahy však většinou neměly žádný výraznější umělecký význam a po pádu komunistického režimu upadly do zapomnění.

Literatura se rozdělila na tzv. *oficiální*, režimem povolenou literaturu, a literaturu *samizdatovou*. Mezi autory, kteří mohli oficiálně publikovat, patřil nositel Nobelovy ceny, Jaroslav Seifert, básník Vladimír Holan a také herec a spisovatel Jan Werich. Úspěch v zahraničí napomohl k vydání několika děl Bohuslava Hrabala, která byla pro domácí produkci cenzurována.¹³ Autoři, kterým nebylo umožněno publikovat, i přes zákazy a tvrdé represe zakládali samizdatové edice, *Petlice*, *Expedice*, kde se strojopisně šířila díla Václava Havla, Ludvíka Vaculíka, Pavla Kohouta nebo kompletní (necenzurované) knihy Bohumila Hrabala. Důležitou roli v neoficiální literatuře zastávala exilová nakladatelství, kde mohla díla zakázaných autorů vycházet a kam patřil např. *Index* v Kolíně nad Rýnem nebo nakladatelství Josefa Škvoreckého *Sixty Eight Publishers* v Torontu. Díky těmto prostředkům dosáhly překlady románů Milana Kundery a divadelní hry Václava Havla zahraničních úspěchů.

¹³KAŠPAR, Oldřich. *Stručný přehled dějin a kultury českých zemí a Slovenska*. Pardubice: Kora, 1997, s. 190. ISBN 80-85644-17-7.

1.3 Téma normalizace v současné české próze

Život během normalizace zobrazuje řada českých autorů, kteří toto období čtenářům zprostředkovávají skrze své individuální zkušenosti. Jedná se o generaci lidí, kteří v roce 1968 prožívali bezstarostné období dětství a o něco méně bezstarostné dospívání. Zároveň lze také pozorovat, že se tato individuální zkušenost s odstupem času proměňuje a získává podobu typických literárních motivů, situací i ohraných klišé. Těsně po pádu komunistického režimu, v dílech zobrazující toto období našich dějin, převládají vzpomínky a svědectví obyčejných lidí, žijících mimo oficiální prostor. Autoři se ve svých dílech od událostí 70. a 80. let distancují.¹⁴ Příkladem takového díla je čtenáři i literární kritikou oblíbený román *Báječná léta pod psa* spisovatele Michaela Viewegha.

Na přelomu tisíciletí se objevují díla, která na normalizaci skrze hlavní hrdiny pohlíží se vztekem nad zmařenými sny a šancemi. Tito autoři dobu 70. a 80. let reflektují zejména z pohledu dětství a dospívání. Mezi taková díla patří *Hrdý Budžes* (1998), jeho volné pokračování *Oněgin byl Rusák* (2006) od Ireny Douskové, *Občanský průkaz* (2006) Petra Šabacha nebo *Obsazeno* (2007) spisovatelky Věry Noskové. Řada děl s tématem normalizačního období se těšila nejen čtenářské, ale především také filmové či divadelní úspěšnosti (*Báječná léta pod psa*, *Občanský průkaz*, *Díky za každé nové ráno*, *Hrdý Budžes*).

Tato díla spojuje jistá míra autobiografičnosti, kdy se autoři vrací do doby, ve které sami prožívali své dětství a dospívání, ale nyní na ni pohlížejí zpětně a s určitým nadhledem.¹⁵ Dětské vyprávění se od jiných postav odlišují nejen fyzicky, ale i mentálně a jejich naivní pohled na svět, způsob vyjadřování a s tím související upřímnost je dán do kontrastu se životem dospělých, který je protkáán podezřívavostí a opatrností. Díky tomuto kontrastu vznikají groteskní situace.¹⁶ „Dopoledne jsem při kuželkách shodil obraz prezidenta Ludvíka Svobody, (...) a začali mne vyslýchat, jak to bylo s tím obrazem. Otec mi nevěřil, že jsem to neudělal naschvál, (...).“¹⁷ Jedním z mnoha zdrojů konfliktu, který situaci dodává komický ráz, je dětské nadšení pro rodiči opovrhované kulturní akce

¹⁴FIALOVÁ, Alena. Návraty do šedých časů: normalizace očima současné prózy. *Tvar*. 2008, roč. 19, č. 18, s. 6. ISSN 0862-657X.

¹⁵ŠPAČEK, Martin. Vyrůstání za normalizace v tragikomickém a nostalgickém vyprávění. *Bohemica Olomucensia: časopis pro bohemistická a mezioborová studia*. 2021, roč. 13, č. 3 (Suppl.), s. 78. ISSN 1803-876X.

¹⁶ŠPAČEK, Martin, pozn. 15, s. 79.

¹⁷VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 43. ISBN 80-202-0496-2.

a oficiální organizace. „*Pepa s Kačenkou mi dovolili chodit na jiskřičky! Napřed se zavřeli v kuchyni a křičeli (...) a řekli, že jestli chci, můžu tam chodit.*“¹⁸

Dětskou naivitu střídá pubertální a dospívající vystřízlivění, předešlé nadšení nahrazuje odpor vůči všemu oficiálnímu. Tentokrát se vypravěči dostávají do konfliktu s učitelským sborem, policisty nebo rodiči, ať pro nebo protirežimně naladěnými.¹⁹ Příkladem vlastní vyhraněnosti vůči režimu a tehdejší společnosti je maturantka Helena Součková, která dobu 80. let komentuje následovně: „*No vona nejenom Letná, úchylů a fízlů je plná celá tahle republika.*“²⁰ S přibývajícím věkem hlavních hrdinů dochází k uvědomění si střetu „dobra a zla“, kdy „dobro“ představují mladí a zkušenostmi znepokojení hrdinové a „zlo“ je zastoupeno těmi, kteří hrdinům zabraňují v jejich, především názorovém, rozvoji. Prorežimní zlo je jeho odpůrci zesměšňováno, parodováno. Jedná se o situace ve školách, na úřadech, v kultuře, kdy jsou prorežimní pracovníci hrdiny vnímáni jako neschopní, a ne příliš inteligentní. Pro v dílech negativní postavy je také charakteristické tzv. „převlékání kabátu“. U takovýchto postav nedochází k názorové přeměně, ale pouze se přizpůsobují situaci za účelem vlastního prospěchu.²¹ Příkladem pokrytecké postavy je Andrea Kroupová z *Hrdého Budžese*, ze které se stává zarytá komunistka s vidinou zisku lepších divadelních rolí, nebo soudruh Šperk z *Báječných let pod psa*, který se po revoluci stává příznivcem kapitalismu a svobodného podnikání, a tak si začátkem 90. let kupuje v rámci privatizace objekt restaurace.²²

„Dobro“ v podobě hlavních hrdinů se dostává do konfliktů s vlastními rodiči, a to i přes to, že se nejedná o prorežimně smýšlející občany. Konflikt vzniká ze strachu rodičů o budoucnost celé rodiny. Hlavní hrdinové si neuvědomují následky svých činů, a proto mnohdy ani nechápou reakce svých rodičů a odsuzují je. V *Oněginovi* Helena nechápe, pro ni až nesmyslnou, reakci matky, když se dozví, že Helena byla na chartistickém semináři.²³ Nebo již výše zmíněnou reakci na Kvidem shozený obraz prezidenta Ludvíka Svobody a otcovu zoufalost, když se situace o pár let později opakuje. Ale tentokrát je aktérem mladší bratr Paco a je shozen obraz prezidenta Gustava Husáka.²⁴

¹⁸DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 60. ISBN 80-7227-132-6.

¹⁹ŠPAČEK, Martin. Vyrůstání za normalizace v tragikomickém a nostalgickém vyprávění. *Bohemica Olomucensia: časopis pro bohemistickou a mezioborová studia*. 2021, roč. 13, č. 3 (Suppl.), s. 79. ISSN 1803-876X.

²⁰DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 33. ISBN 80-7227-132-6.

²¹ŠPAČEK, Martin, pozn. 19, s. 82.

²²VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 216. ISBN 80-202-0496-2.

²³DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 20, s. 115.

²⁴VIEWEGH, Michal, pozn. 22, s. 122.

V díle *Báječná léta pod psa* Kvido postupně dospívá, zatímco Irena Dousková život dětského vypravěče rozdělila do dvou knih: Helenka jako dítě v *Hrdém Budžesovi* a maturantka Helena v *Oněgin byl Rusák*.

2 IRENA DOUSKOVÁ

Irena Dousková se narodila 18. srpna 1964 v Příbrami jako Irena Freistadtová. Otec nedlouho po jejím narození emigroval do Izraele a Dousková na své přání získala příjmení po matce, které si ponechala i po svatbě.²⁵ Její matka a otčím působili jako herci v příbramském divadle. V roce 1976 se rodina přestěhovala do Prahy, kde Dousková žije dodnes.

Poté, co v roce 1983 odmaturovala na gymnáziu Nad Štolou, se přihlásila na divadelní dramaturgii, ale režim jí nedovolil studovat, proto dva roky pracovala jako knihovnice a sekretářka. Posléze byla přijata na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, kde v roce 1989 absolvovala, práci v oboru se však nikdy nevěnovala. Po ukončení studia přispívala jako novinářka do různých časopisů (Literární noviny, Mladá fronta, Tvar, Host aj.) Roku 1992 publikovala svou básnickou tvorbu ve sborníku *Pražský zázrak*.

Tvorba Ireny Douskové je charakteristická smyslem pro humor a ironií a také velkou mírou autobiografičnosti. Jejím prvním prozaickým a zároveň nejvíce autobiografickým dílem je novela *Goldstein píše dceři* (1997), kde autorka zobrazuje konfrontaci dvou lidí, otce a dcery, kteří jsou si vzdáleni nejen místem, ale i generačně. Rok poté vychází druhá, čtenářsky i u literární kritiky nejúspěšnější, próza *Hrdý Budžes* (1998), na kterou volně navázala dílem *Oněgin byl Rusák* (2006). Příběh Heleny Součkové Dousková zakončila třetím románem s názvem *Darda* (2011), který se odehrává v současnosti a hlavní hrdinka zde jako vdaná žena a matka dvou dětí řeší místo normalizace krizi středního věku.

2.1 Hrdý Budžes

Novela *Hrdý Budžes* byla poprvé vydána v roce 1998 nakladatelstvím Hynek. V roce 2002 byla novela opětovně vydána, tentokrát nakladatelstvím Petrov (později Druhé město). Jedná se o autorčino nejznámější a pravděpodobně nejúspěšnější dílo. Na popularitě mu zřejmě přidává jeho dramaturgie z roku 2003, v hlavní roli s Bárou Hrzánovou. Dousková práci na knize započala již koncem 80. let, tvorbu ale přerušila

²⁵MENCLOVÁ, Věra et al. DOUSKOVÁ Irena. In: *Slovník českých spisovatelů*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 145. ISBN 80-7277-179-5.

a vrátila se k ní v roce 1995. Podnětem pro vytvoření této knihy byla potřeba autorky vrátit se do dětství, což měl být způsob, jak se s tímto obdobím vypořádat.

Název *Hrdý Budžes* je v knize několikrát zmiňován. Poprvé se objevuje již v úvodu, kdy malá Helenka zaslechne ve školním rozhlase „krásnou básničku o jednom pánovi. Jmenoval se Hrdý Budžes, byl velice statečnej a vytrval, i když měl všelijaké potíže.“²⁶ Hrdý Budžes se pro Helenku stane vzorem a v průběhu si několikrát připomíná, že musí stejně jako on vytrvat, např. ve chvíli, kdy se jí posmívají za její tloušťku. Také často přemýšlí, kým ve skutečnosti Hrdý Budžes byl. Vzhledem k jeho statečnosti, musel být indiánem nebo partyzánem. Také uvažuje, zda byl komunista, když ho tak často připomínají. Identita záhadného muže je odhalena v závěru knihy, kdy se Helence stala „*taková nemilá věc (...) Hrdý Budžes nebyl vůbec. Hrdý Budžes je jen – hrdý bud, žes.*“²⁷

Děj je zasazen do 70. let 20. století do obce Ničín, s občasnými pasážemi odehrávajícími se v Praze nebo v obci Zákopy, kde žijí Helenčini prarodiče. Příběh je vyprávěn z pohledu žákyně druhé třídy, osmileté Helenky Friesteinové, která si říká Součková podle rodného jména své matky. Biologický otec emigroval do Ameriky, a ona proto žije se svou matkou, které říká Kačenka, otčímem Pepou Brďochem a mladším bratrem v Ničíně. Složitá rodinná situace a Helenčina nadváha způsobuje, že je Helenka terčem neustálých posměšků nejen ze stran vrstevníků, ale i ze stran učitelů. Oba její rodiče hrají v místním divadle a proto, že se odmítají aktivně podílet na politickém chodu socialistického státu, jsou za to různě perzekvováni. Helenčina maminka odmítla vstoupit do Socialistického svazu mládeže (SSM)²⁸ a odpovědí režimu bylo, že nejprve přestala hrát hlavní role, místo kterých hrála jen menší role, např. ve *Zkrocení zlé ženy* hrála pouze komornou, a těsně před tím, než musela z divadla odejít, hrála postavu, která jednou během hry beze slova přejde přes jeviště. Nakonec je z divadla vyhozen i její otec a celá rodina se stěhuje do Prahy do bytu po tetě, které bylo dovoleno odcestovat za rodinou do zahraničí. Rodiče, zejména maminka to bere jako životní selhání, ale Helenka je nadšená, protože se jí tím splní její největší sen. A proto, když mamince zavolá ředitel divadla v Šumperku s nabídkou práce, Helenka jeho vzkaz nevyřídí a poznamená, že maminka získala angažmá v Národním divadle v Praze.

²⁶DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 1. ISBN 80-7227-132-6.

²⁷DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 26, s. 161–162.

²⁸Socialistický svaz mládeže byl stranickou organizací KSČ, ve které se sdružovali lidé od 15 do 35 let. Posláním organizace byla jednotná výchova mládeže v duchu marxismu-leninismu, kontrola a ovládnutí názorů mládeže, mimo jiné i studentů středních a vysokých škol.

Helenčino vyprávění se může kvůli jejímu věku jevit jako zmatečné. Projevuje se to odbíháním od hlavní myšlenky, kdy začne vyprávět o tom, co měli v neděli k obědu, a skončí u návštěvy tety Marty a její cesty do Ameriky. Helenka také poměrně často zaměňuje významy slov, což je zapříčiněno jejím pohybem mezi dospělými a nasloucháním jejich rozhovorům, kdy se dostává ke spoustě informací, kterým většinou nerozumí v tom významu, ve kterém jsou sdělovány, a interpretuje je svým vlastním dětským způsobem. Když se dozví, že se její spolužák odstěhoval, její maminka jí vysvětlí, že utekli do západního Německa. Helenka to chápe jako opravdový útek a reaguje na to následovně: „*To bych teda asi neuměla, já utíkám děsně pomalu, ale Secký, ten byl šikovnej (...)*.“²⁹

2.1.1 Dětství Helenky Součkové

Hlavní dětskou postavou je v této knize žákyně druhé třídy Helenka Součková. Je dívkou v dětském kolektivu nepříliš oblíbenou, zejména kvůli její nadváze a rodinným poměrům. Helenka na sebe nechce před spolužáky upozorňovat, takže když se jí ve škole stane nějaká nemilá věc, doma to raději neřekne. Nepříjemnosti s vrstevníky Helenku doprovázejí již od nástupu do mateřské školy, kde jí jeden chlapec řekl, „*že jeho tatínek má nákladák a tím nákladákem mě přejeje*.“³⁰

Helenčin otec je židovského původu a Helenka na to během svého vyprávování několikrát narazí, ale vzhledem ke svému věku nerozumí, co to vlastně znamená. „*(...) že je zabili ve válce Němci. Že je upekli v peci nebo něco takovýho. (...) Ona si babička myslí, že jsem ještě malá a nemám rozum*.“³¹ Její babička z mamičiny strany se snaží jí o její německé rodině vyprávět, ale ani Helenka, ani maminka si to nepřejí. Babička si i přes to s Freisteinem dopisuje, jeden takový dopis společně s pár výkresy Helenka u babičky objeví a samým rozčilením dopis roztrhá a spláchne. Helenčin původ jí je překážkou zejména ve škole. Jednou zaslechne rozhovor dvou učitelek o tom, proč Helenka nemůže recitovat na školní slavnosti. „*(...) to je dcera TOHO Freisteina a TÝ Součkový? Tak prosím tě, to radši ne, to ne. Ať nikoho zbytečně nedráždíme*.“³²

Herečtí kolegové rodičů jsou na Helenku hodní, vůbec jim nevadí, že je Helenka „*ještě malá a ošklivá*.“³³ Jeden z herců jí vždy, když ji potká, nabídne bonbon. Jiný se

²⁹DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 93. ISBN 80-7227-132-6.

³⁰DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 29, s. 34.

³¹DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 29, s. 17.

³²DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 29, s. 154.

³³DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 29, s. 22.

vždy při setkání s ní ukloní a řekne „rukulíbám“. Helenka většinu svého volného času tráví s rodiči v divadle nebo na divadelních zájezdech, díky kterým poznává různá místa v republice.

Helenčinou největší starostí, kromě zlých vrstevníků, je strach o její rodinu, zejména o maminku. Jednou náhodou zaslechne varování, že si má Kačenka dát pozor na svou kamarádku Andreu Kroupovou, která se začíná přátelit s největším komunistou v Ničíně. Rozhovor jí dělá starost, a tak se svěří mamince, která ji ujistí, že je Andrea jejich kamarádka a pro jistotu ji nezapomene napomenout, že je neslušné poslouchat cizí rozhovory. Menšími starostmi se příliš dlouho netrápí, protože její pozornost odvede něco zajímavějšího nebo aktuálnějšího. Když zjistí pravdu o *Hrdém Budžesovi*, příliš dlouho nad tím nepřemýšlí, protože se jí splní přání bydlet v Praze. Pokaždé, když po návštěvě Prahy jede Helenka domů, je nešťastná. Má hlavní město tak ráda, že si vytvořila vzpomínkovou krabici *Upomínky na Prahu*, kam si schovává různé fotky a pohledy a loutku Spejbla. Má ještě jednu krabici s nápisem *Americký věci*, kam si po poslední návštěvě schovává panenku Barbie. Helenka tuhle dnes všem dětem známou hračku nezná a moc se jí nelíbí, má podle ní moc hubené a dlouhé nohy a malý, zamračený obličej. Její mladší bratr Pepíček od amerických příbuzných dostává Kena, pána s kravatou.

Také si jako skoro každé dítě přeje, aby už byla velký starý člověk, protože věří, že dospělí lidé jsou na sebe hodní a neposmívají se jeden druhému. Dospělí nemusí chodit na tělocvik, který Helenka nemá ráda, „*školní tělocvik není vymyšlenej kvůli cvičení, ale kvůli mučení tlustejch a nešikovnejch dětí. A to já jsem oboje.*“³⁴

2.1.2 Zobrazení normalizace

Helenka se jako dítě nestraníků střetává s režimem jako s něčím nehezským, ale kvůli svému věku nerozumí, proč to tak je. O fungování státu, ve kterém vyrůstá, se většinou dozvídá ve chvíli, kdy si její rodiče „potichu“ povídají a nevědí, že je jejich dcera poslouchá. Jedním nechtěně zaslechnutým rozhovorem je rozhovor o smrti Helenčiny družinářky. Helence maminka tvrdí, že netuší, proč se paní učitelka otráвила, ale svému manželovi netušíc přítomnost dcery říká, „(...) *že ji uštvali ty svině*“³⁵. Helenka si domyslí, že tím asi maminka myslela Rusy nebo komunisty, ale proč je takto nazvala

³⁴DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 51. ISBN 80-7227-132-6.

³⁵DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 34, s. 9.

a proč se to o nich nesmí říkat veřejně, netuší. Dalším pro Helenku nepochopitelným důvodem je zákaz chodit do jiskřiček a Pionýra, protože to jsou „*malý komunisti*“.³⁶ Helenka se po vysvětlení více nepídí, protože je ve věku, kdy mají rodiče pravdu. Zákaz ji ale mrzí, protože z její třídy tam chodí všichni a ona se kvůli tomu cítí vyřazena z kolektivu. Maminka nakonec ustoupí a dovolí Helence chodit na jiskřičky. Helenčin první výlet s názvem *Po stopách partyzánů* se uskuteční 9. května, což se Helence zdá logické, protože v tento den „*Sovětský svaz s partyzány a s komunisty osvobodil naši vlast od Němců, protože tenkrát byli ještě Rusáci hodný.*“³⁷ Na akci je kromě vedoucí Anděly doprovází její přítel Vladimír. Na otázku, zda se jmenuje podle Vladimíra I. Lenina, odpověděl, že je to možné, protože jeho početí nebylo plánované.

Protirežimní narážky se objevují ve spojitosti s divadlem, ve kterém hrají oba Helenčini rodiče. O hře *Hanba Americe*, kde její rodiče hrají zlé Američany, Helenka říká, že není hezká a že nebaví ji ani její rodiče. Helenka si názory, které zaslechla u svých rodičů nebo jejich přátel v divadle, vykládá po svém, úměrně svému věku. Když se se svými spolužáky dostane do konfliktu ohledně existence Ježíška, Helenka svým spolužákům nevěří a ponechává si svůj názor, protože jsou podle ní její spolužáci hloupi. Odůvodňuje to tím, že jejich rodiče jsou taky hloupi, protože to jsou zedníci, horníci a komunisté. „*Jenom Klímová (...) a Válová (...) mají tatínky důstojníky nebo plukovníky u armády. A to prej jsou komunisti tuplovaný.*“³⁸ Helenka poměrně často ve svém vyprávění odbíhá od jedné věci ke druhé. Když už mluví o rodičích hornících, hned ji napadá, že sochu jednoho takového horníka v uranovém dole jim postavili před školou. V souvislosti s touto slávou se všichni, kromě Helenčiných rodičů, sešli před školou s květinami a mávátky. Rodiče argumentují, že je socha soudruha nezajímá a z jejich slov si Helenka odvodí, že postava na podstavci se jmenuje Havířenko Uranovič.

V díle je zmíněn jeden ze společenských, skrytých protestů vůči režimu, československé hokejové mužstvo. Helenka má v případě vítězství československého hokejového mužstva nad ruským slíbenou čokoládu. Bohužel pro Helenku Rusové vyhrají a ona dostane jen pomeranč. Když navrhla, že si raději nevezme nic, maminka ji okřikla, že si neváží toho mála, co mají. Jednou dvakrát do roka rodinu navštíví děda Pepa, který byl v minulosti vězněn, ale teď se má dobře, protože žije se svou ženou v západním Německu. Helenka si myslí, že je to proto, že si vzal modelku. Děda jim

³⁶DOUSKOVÁ, Irena, *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 9. ISBN 80-7227-132-6.

³⁷DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 36, s. 60–61.

³⁸DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 36, s. 20–21.

vždycky přiveze nějaké obnošené německé oblečení nebo „jiný věci, který už nepotřebujou.“³⁹ Naopak teta Lilka, sestra babičky Míly, má peněz málo, protože jí a manželovi režim zabavil cukrárnu. Helence je tety líto, ale hlavně proto, že jí nezbyly žádný bonbony. Teta Marta z Prahy Helence často vypráví o svém manželovi Hugovi, který byl židovského původu a kterého celou válku před gestapem schovávala. Po válce strýc Hugo odjel do Ameriky, a když v šedesátém osmém roce přijela vojska Varšavské smlouvy, odjela za ním jejich dcera Hanka. Teta Marta zůstala v Praze sama, a proto neustále žádá o povolení odcestovat za svou rodinou, ale marně. „*Ted' jenom čeká, až jí to Američani a komunisti dovolej.*“⁴⁰ Po dvaceti letech posílání žádosti jí je umožněno do Spojených států odjet.

Kromě lampiónových průvodů se musí Helenka účastnit sportovního dne, který se koná k příležitosti oslav narozenin Vladimíra Iljiče Lenina. Tradičně se na tak veliké akci kromě proslovů recitovali básně. Helenka závidí spolužačce Válové, že za jejich třídu byla vybrána ona, a proto nemusí běhat. Válová, která ze strachu mluvit na veřejnosti koktá, je vybrána, protože její tatínek je důstojník a akci pořádají ničínští vojáci.

Krutost tehdejšího režimu nejvíce dopadá ne Helenčinu maminku. Nechce se podmínkám režimu podřídit a postupně na své názory doplácí. Není členem strany, odmítá vstoupit do SSM a své bývalé kamarádce se nebojí říct, co si myslí. „*(...) do žádnýho SSM vstupovat nebudu! (...) tak já si myslím, že je to všechno pěkný svinstvo.*“⁴¹ Helenka se o svou maminku bojí, protože si všímá změn, které se v divadle dějí. Maminka, která vždy hrála hlavní role, je postupně nahrazována Andreou Kroupovou, až je nakonec z divadla vyhozena úplně.

Režimem jsou perzekvováni další členové hereckého souboru. Kromě pana Dusila, kterého na jednom zájezdě Helenka s maminkou najdou ležet zakrváceného na lavičce, je vydírána i nová členka souboru, Jolana Berenčičová. Jednoho večera se objeví u Helenky doma, také celá zakrvácená se slovy, že jí Andrea Kroupová zbilá, protože odmítla vstoupit do SSM. Nakonec z divadla musejí odejít nejen Helenčini rodiče, ale i Jolana Berenčičová, pan Dusil a další, které tam Andrea Kroupová a její nový přítel, tajemník Pelc, nechtějí.

³⁹DOUSKOVÁ, Irena, *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 38. ISBN 80-7227-132-6.

⁴⁰DOUSKOVÁ, Irena., pozn.39, s. 48.

⁴¹DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 39, s. 59.

2.2 Oněgin byl Rusák

Románem *Oněgin byl Rusák*, který vyšel v roce 2006 v nakladatelství Druhé město v Brně, které nahradilo zaniklý Petrov, Dousková volně navázala na *Hrdého Budžese*.

Název díla *Oněgin byl Rusák* se poprvé v díle objevuje v návaznosti na recitační soutěž. Helena, která se do soutěže přihlásila spíše ze zvyku, měla v plánu recitovat báseň od některého ze západních autorů (Wilda nebo Villona), ale její matka přišla s návrhem recitovat verše z *Oněgina*, konkrétně dopis Taťáně. Helena z matčina návrhu neměla radost. „*To jsem se teda vzbouřila, řekla jsem, že Oněgin byl Rusák.*“⁴² Označení Oněgina Rusákem značí tehdejší odpor vůči všemu ruskému, respektive sovětskému. Tato averze je zmíněná dál, kdy jde Helena s kamarádem na divadelní představení ve formě výběru z ruských klasiků, mimo jiné i z Puškina. Helena sice připouští „*Nebylo to tak špatný, i když ten Evžen Oněgin je veskrze nesympatická figura.*“⁴³ Kniha je stejně jako první díl složena z dvaceti kapitol, jejichž názvy jsou utvořeny podle názvu nebo částí textů písní tehdejších zakázaných (nebo alespoň částečně) autorů, např. Ivan Hlas, Vladimír Mišík, Pražský výběr nebo Karel Kryl.

V roli vypravěče se opět objevuje Helenka Součková, tentokrát jako maturantka na pražském gymnáziu, kde jí i přes nepříznivý kádrový profil bylo umožněno studovat. Děj se odehrává v 80. letech 20. století v Praze, kterou oproti nadšení z prvního dílu střídá vystřízlivění, kdy dospívající Helena vnímá hlavní město se všemi nedokonalostmi (přítomnost podivných existencí, sousoší na Letné). Helena již na svět nepohlíží nevinnýma, nechápajícíma dětskýma očima, ale je schopná vytvořit si vlastní názor na tehdejší nespravedlivou dobu. Společně se svými spolužáky se angažuje v umělecké rovině, pořádají literární večery, kdy i ona sama přednáší něco ze své tvorby. Je si vědoma důležitosti některých nutných povinností, kterou do jisté míry respektují i její rodiče. Ona a její spolužáci jsou členy SSM, členství v organizaci považují za nutné zlo a ústupek za možnost studovat střední školu. Pociťuje, že stačí nevyčínat a protirežimně nevystupovat. „*Nikam nechodíme, nic neděláme, nic se neděje a nikdo, snad kromě Ťuika, po nás nic nechce. Stačí, že tam prostě jsme, a o to asi jde.*“⁴⁴ Její povaha jí ale mnohdy neumožňuje nevyjádřit se k určitým situacím, a proto dochází k menším provokacím, které jsou autoritami vnímány jako neodpuštělné a vedou k určitým postihům. Tyto

⁴²DOUSKOVÁ, Irena. *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město, 2006, s. 18. ISBN 80-7227-244-6.

⁴³DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 42, s. 204.

⁴⁴DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 42, s. 50–51.

přestupky jsou Helenou a jejími přáteli vnímány jakou pouhé vtípky, a proto nechápou dle nich nepřiměřené reakce rodičů. Dalším konfliktem, který vyostřuje vztah mezi Helenou a rodiči, zejména matkou, jsou generační spory. Helena například nechápe, proč její matka nemá radost, jak je štíhlá, že se vejde do kalhot mladšího bratra. „(...) *máma stojí na balkóně, kouká za mnou a pláče. Místo aby měla radost, jaká jsem štíhlá (...)*“⁴⁵ I přes různé obtíže a překážky se jí podaří složit maturitu, a proto, že jí není umožněno studovat na vysoké škole, nastoupí na pozici knihovnice ve výzkumném ústavu (podobně jako sama autorka).

Vyzrállost a uvědomělost hlavní postavy se projevuje i v jejím pochopení některých skutečností. Zatímco si malá Helenka v *Hrdém Budžesovi* není jistá, co je pravdou na tom, že její prarodiče z otcovy strany „*zabili ve válce Němci. Že je upekli v peci nebo něco takovýho (...)*“⁴⁶, v druhém díle si Helena osud svých židovských prarodičů uvědomuje a dává ho do kontrastu s osudem kamarádova dědečka. „*Richardův dědeček okupoval v řadách wermachtu Srbsko a můj dědeček s babičkou a dalšíma příbuznejma vyletěli v Osvětimi komínem.*“⁴⁷ Helenin zájem o její předky je přítomný v celém vyprávění. Ve třetí kapitole se se svou nejlepší kamarádkou prochází od jedné synagogy ke druhé a přitom vzpomíná na svého otce a další příbuzné židovského původu. V šestnácté kapitole Helena popisuje svou a Juliinu snahu o konvertování k judaismu, přičemž jim je vysvětleno, že to není možné.

2.2.1 Dospívající Helena Součková

Vypravěčka a hlavní hrdinka je v maturitním ročníku na pražském gymnáziu, které nazývá „kachlíkárna“. Z malé, osmileté Helenky z *Hrdého Budžese* je mladá, téměř dospělá dívka, která má jasný pohled na svět. Dětskou naivitu střídá její vlastní, někdy sarkastický názor na realitu, společnost a autority. Spolu se svými nejbližšími přáteli a spolužáky, se kterými tvoří uměleckou skupinu *Pomed*, vlastním způsobem protestují proti tehdejším společenským trendům. Místo toho, aby společně s ostatními vyrazila na *Horečku sobotní noci*, jde se svou partou přátel na schůzku kvůli vlastním plánům. Dle Heleniných slov se jich to netýká, protože nechápou nadšení pro tehdejší umělce. „*Libí se jim ten slimák Travolta. Fujtajbl.*“⁴⁸

⁴⁵DOUSKOVÁ, Irena, *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město, 2006, s. 20. ISBN 80-7227-244-6.

⁴⁶DOUSKOVÁ, Irena, *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002, s. 17. ISBN 80-7227-132-6.

⁴⁷DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 45, s. 15.

⁴⁸DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 45, s. 12.

V důsledku Helenina dospívání se často dostává do sporu se svou matkou, která je po nuceném odchodu z Ničinského divadla zoufalá, protože nezískala žádné stálé angažmá. Svě zoufalství utápí v nadměrném pití alkoholu, což nelibě nese jak její dcera, tak i její manžel. Často kvůli něčemu pláče. Buď ze zklamání z vlastní dcery, nebo kvůli nešťastné rodinné situaci. Většinou k tomu dochází, když Helena provede něco, co by pro rodinu mohlo mít velké následky, ale Helena nad tím takto neuvažuje. Neuvědomuje si následky účasti na chartistickém semináři, nebo problémy, které vyplývají z provokativního nápisu „JEZTE HODNĚ – NEBUDE!“⁴⁹ na plátěné tašce, kterou si s kamarádkou Julií vyrobily do prvomájového průvodu. Tato provokace vede nakonec, díky pomoci některých hodnějších pedagogů, pouze k ředitelské důtce. Ve chvíli, kdy se o dceřiných pubertálních nápadech dozvídá její matka, vyčítá jí sobeckost, která dle matky souvisí s Heleniným biologickým otcem. Helenina matka se často hádá se svým manželem, který jí vytýká pití alkoholu.

Heleninou největší starostí, hned po studiu za svou matku, je nešťastná láska k bývalému příteli Antošovi, kterému nikdy neřekne, že ho stále miluje a že jejich vztah neměli ukončit. Svě pocity sdílí pouze s nejlepší kamarádkou Julií, která je také nešťastně zamilovaná do jednoho z členů skupiny *Pomed*, ale stejně jako Helena, mu nikdy neřekne, co cítí.

2.2.2 Zobrazení normalizace

Dousková skrze vypravěčku Helenu zobrazuje nastavení tehdejší společnosti. Dvě výrazné a protichůdné skupiny tvoří již zmiňované autority čili ti, kdo souhlasí a podílejí se na fungování státu, a politicky nevyhovující skupina, ať už v podobě rodičů nebo veřejně známých lidí. Mezi těmito protipóly stojí lidé, kteří pro vlastní dobro s režimem souhlasí, příkladem je otec Heleniny kamarádky, pan Mol, který je členem strany, protože jeho bratr emigroval a on si chce udržet své pracovní místo. Helena tyto skupiny představuje v souvislosti se svým životem a zkušenostmi.

Proti autoritám představujícím tehdejší režim Helena se svými přáteli bojuje po svém, ať už v podobě pobuřujících nápisů na adresu ředitele gymnázia a nejméně oblíbené učitelky, nebo vydáním provokativního čísla školního časopisu, kde Helena s Julií v rozhovoru zesměšní předsedu celoškolního výboru SSM. Skupina *Pomed* zorganizuje umělecký večer, kde každý člen předvede něco ze své vlastní tvorby. Nejprve

⁴⁹DOUSKOVÁ, Irena, *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město, 2006, s. 211. ISBN 80-7227-244-6.

nezískají na realizaci večera povolení, a nakonec kvůli žárlivé spolužačce, která skupinu udá za nevhodnou, protirežimní píseň, jsou zavoláni do ředitelny. Další umělecké akce má skupina zakázané, ale díky třídní učitelce, které nezastává pozici prorežimní autority, žádný jiný trest nedostanou.

Do režimu nevyhovující skupiny, kromě Heleniných rodičů, patří např. Vladimír Mišík, kterého Helena zmiňuje v souvislosti s nápisy, které objevuje po cestě do školy. Také uvádí, že jim, myšleno režimu, „ (...) *vadí Pražskej výběr – teda kromě všeho možnýho jinýho.*“⁵⁰

V některých situacích si Helena uvědomuje fungování tehdejší doby, hlavně ve chvíli, kdy osobně pocítuje např. nedostatek zboží, zejména oblečení. „*V Praze je taky strašně těžký vybrat si jakýkoliv oblečení, ale z jinýho důvodu, než že by bylo tolik z čeho vybírat. Naopak.*“⁵¹ Nedostatek ve společnosti Helena zmiňuje několikrát. Jednou narazí na frontu před zeleninou, kde se zákazníci hádají a strkají. „*Asi přivezli banány nebo mandarinky nebo tak něco.*“⁵² Některé nedostatkové potraviny (čočku) jim posílá sestřenice ze Slovenska výměnou za potraviny, které matka sehnala v Tuzexu (cereálie, kávu a kakao). Nedostatkové jsou také hygienické potřeby. Když Heleně kamarád řekne, že hezky voní, pomyslí si, že je to nesmysl, protože jedinou dostupnou vůní je „ (...) *ten odpornej českéj intimní spray Fleur.*“⁵³

Helena několikrát naznačí, že režim slábne. Několikrát za její rodinou přijíždějí příbuzní ze Západu, kteří jim vozí nevhodné dárky (obnošené oblečení, katalogy obchodních domů, reklamní letáčky nebo igelitové sáčky), setká se se sestrou spolužáka, žijící s otcem režisérem v Americe. Dle Heleny Československo navštíví skoro každý. „*Snad kromě mýho otce a Woodyho Allena. (...) třeba už bolševik trochu měkne.*“⁵⁴

⁵⁰DOUSKOVÁ, Irena. *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město, 2006, s. 17. ISBN 80-7227-244-6.

⁵¹DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 50, s. 37.

⁵²DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 50, s. 158.

⁵³DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 50, s. 156.

⁵⁴DOUSKOVÁ, Irena, pozn. 50, s. 111.

3 MICHAL VIEWEGH

Michal Viewegh se narodil 31. března 1962 v Praze. Po maturitě na gymnáziu v Benešově v roce 1980 dva roky studoval na Vysoké škole ekonomické v Praze. Odtud později odešel a nastoupil na pozici nočního strážného v podniku Chemapol Praha. V letech 1983–1988 studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy češtinu a pedagogiku.⁵⁵ Již během studia publikoval své povídky v *Mladé frontě*. Po dokončení studii působil jako pedagog na základní škole, později se na dva roky stal redaktorem *Českého spisovatele*. Psaním literatury se naplno živil od roku 1995.

Viewegh je autorem mnoha úspěšných knih, které se vyznačují lehkostí a ironií. Do povědomí veřejnosti se dostal v roce 1990 díky novele s detektivní zápletkou *Názory na vraždu*. Avšak úspěch u čtenářů a literární kritiky si Viewegh zajistil románem *Báječná léta pod psa* (1992), za který o rok později získal Cenu Jiřího Ortena.⁵⁶ Svými dalšími díly na úspěšnost u literární kritiky nenavázal. Již dalšímu románu *Výchova dívek v Čechách* (1994) se dostalo kritického hodnocení, které po vydání dalších (čtenářsky úspěšných) próz jako *Účastníci zájezdu* (1996) nebo *Zapisovatelé otcovské lásky* (1998) sílilo, až dospělo k autorově permanentní válce s kritikou.⁵⁷ To ale nemění nic na tom, že byl Michal Viewegh čtenářsky nejúspěšnějším a také nejpřekládanějším autorem 90. let 20. století.

3.1 Báječná léta pod psa

Román s autobiografickými prvky *Báječná léta pod psa* byl vydán v roce 1992 nakladatelstvím Československý spisovatel. Kniha se stala předlohou pro filmové zpracování z roku 1997, kde se v rolích členů rodiny objevil Ondřej Vetchý jako tatínek, Libuše Šafránková jako maminka nebo Vladimír Javorský jako soudruh Šperk.

Název knihy v sobě skrývá kontrast popisované doby. Spojením *báječná léta* autor odkazuje na dobu svého dětství a dospívání z pohledu dítěte jako *báječného* období

⁵⁵HEMELÍKOVÁ, Blanka. Michal Viewegh. In: JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2, M-Ž*. Praha: Brána, 1998, s. 625. ISBN 80-7243-014-9.

⁵⁶GILK, Erik. Michal Viewegh: *Báječná léta pod psa*. In: HRUŠKA, Petr et al., ed. *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 324. ISBN 978-80-200-1630-0.

⁵⁷MACHALA, Lubomír et al. Na pomezí náročné literatury a populární četby. In: HRUŠKA, Petr et al., ed. *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 293. ISBN 978-80-200-1630-0.

života. Ve skutečnosti byl život zejména politicky neaktivních občanů v 70. a 80. letech omezovaný a kontrolovaný, byl tedy *pod psa*.

Kniha zachycuje život rodiny mezi lety 1962 až 1991. Klíčovou událostí je 21. srpen 1968, kdy je hlavnímu hrdinovi Kvidovi šest let. Rodina malého Kvida se za účelem schování se před režimem stěhuje z Prahy do Sázavy, kde se snaží zapadnout a neupozorňovat na sebe. Začlenění jim znesnadňuje skutečnost, že se rodina stranicky neangažuje. Jsou nuceni bydlet na prosklené terase, a to i v zimě. Až narození druhého syna Kvidova otce donutí zajít za soudruhem Šperkem, který mu poskytne velký dům se zahradou a na oplátku po něm žádá, aby nastoupil do VUML⁵⁸, donutí ho ke koupi psa, kterých se Kvidova matka bojí, nebo ke vstupu do sázavského fotbalového týmu. Kvidův otec na vše přistoupí, což zapříčiní jeho kariérní růst, a to i přes to, že není členem KSČ. Kariérní postup zastaví návštěva rodinného přítele a signatáře Charty 77 Pavla Kohouta. Přátelení s odpůrci režimu bylo v té době nepřipustné a Kvidův otec je nucen ke změně zaměstnání. Dobrovolně si vybere pozici vrátného, protože nechce vládnoucí moc „*podráždit tím, že by spadl řekněme jen o dvě příčky níže.*“⁵⁹ V důsledku toho se otec stává apatickým a sužuje ho paranoia, která je do jisté míry komická. Během rozhovoru šeptá, uzavírá se do dílny, kde si vyrábí svou vlastní rakev. Po tomto zjištění se Kvidova matka rozhodne zasáhnout a vymyslí plán, jak svého manžela zachránit. Domnívá se, že otcův psychický stav napraví miminko, což oznámí již dospělému Kvidovi. Ten to navrhne své přítelkyni Jarušce, která bez problému souhlasí. Nemocný otec má z narození svého prvního vnoučete radost, ale úplně ho vyléčí až nástup Michaila Gorbačova v SSSR a nastolení reform. Na pozadí těchto událostí se z malého Kvida stává dospělý muž snažící se prosadit jako spisovatel.

3.1.1 Kvidovo dětství a dospívání

Dospívající postavou v *Báječných letech pod psa* je zároveň postava hlavní, nadměrně inteligentní, obtloustlý chlapec Kvido. Od popisu jeho předčasného narození, přes školní a studentská léta se Kvidova postava stává dospělým člověkem, který chce být spisovatelem. K čemuž má předpoklady v podstatě právě od svého narození. Nejenže se narodil během divadelní hry *Čekání na Godota*, ale díky své matce byl přítomen na jejich divadelních zkouškách. Kvidova inteligence se projevuje již v raném dětství, kdy

⁵⁸Večerní univerzita marxismu-leninismu

⁵⁹VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 135. ISBN 80-202-0496-2.

od pouhých čtyř let plynne čte. Kvidovo čtenářské nadání mu v první třídě způsobuje problémy. Jako zkušený čtenář není schopen pochopit smysl cvičení na spojování slov ve Slabikáři, a proto i obyčejná věta „Ema mele maso.“ zněla dle jeho slov „*jako sugestivní existenciální sdělení, popřípadě jako krátká ukázka z neznámého gotického románu.*“⁶⁰

Během svého dospívání si Kvido často neopustí drzé poznámky vůči rodičům, především otci. V některých případech se ke Kvidovi přidává i matka. Ve chvíli, kdy otec vytvoří rodinou tabulku s dlouhodobými úkoly, např. matčina příprava na advokátní zkoušky, Kvido s matkou si neodpustí připojit sarkastickou poznámku „*Odnaučit se hrát kopanou rukou (otec).*“ nebo „*Podílet se na úspěšné normalizaci (všichni).*“⁶¹ Otec na jízlivé poznámky své rodiny nereaguje a s úsměvem je ignoruje. Za Kvidovými narážkami se mnohdy skrývá obava o blaho rodiny, zejména o vztah mezi rodiči. Ve chvíli, kdy je v jejich domě ubytována mladá delegátka z Jugoslávie, obává se Kvido o otcovu věrnost manželce a cítí potřebu chránit svou matku. Kvido si možnost otcovy psychické nemoci připouští ve chvíli, kdy otec začne docházet za psychiatrem Liehrem. A tak veškeré otcovy výstřední výstupy přechází bez komentáře a začíná si uvědomovat nutnost spolupráce a podpory, a proto za účelem otcova potěšení zahájí studium ekonomie na vysoké škole. Postupem času je Kvido ze studia stále více rozčarován, a proto se rozhodne studia zanechat a stát se spisovatelem. Než se tak stane, nastoupí na pozici vrátného ve stejné firmě jako otec, což zklame jeho matku, a ještě více otce.

S Kvidovým dospíváním souvisí i první lásky (v Kvidově případě první a poslední), která z původní dětské, nevinné lásky přerůstá v opravdový zájem a zamilovanost. Jeho životní láskou se stává kamarádka Jaruška, ke které od samého počátku jejich přátelství pociťuje (byť nevědomky) náklonost. Lásku k Jarušce začíná Kvido pociťovat v osmé třídě. Jeho rodiče chtějí, aby nastoupil na gymnázium o rok dříve, zatímco Jaruška na základní škole zůstává ještě jeden rok. Kvido se cítí nepříjemně kvůli vyspělejšími spolužákům, kteří budou sami s Jaruškou o rok déle. V této době Kvido píše první povídku s názvem *Samoobsluha Krutost*, kde popisuje svůj strach z hezcích a vyšších spolužáků, o které by Jaruška mohla mít zájem.

Srže Kvidovu postavu nahlížíme nejen na dospívání v době normalizace, ale i na osudy celé jeho rodiny, kterou tato doba zásadně ovlivnila.

⁶⁰VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 69. ISBN 80-202-0496-2.

⁶¹VIEWEGH, Michal, pozn. 60, s. 107.

3.1.2 Zobrazení normalizace

Prvním Kvidovým střetem s režimem je 21. srpen 1968, kdy mu je pouhých šest let. V tomto věku nechápe, co se děje a nikdo z jeho příbuzných mu situaci nevysvětlí. Prarodičům ten den uletí andulky a Kvido nechápe proč. Odpovědí mu je dědečkův křik „*Jak to?! Poněvač nám soudruh Brežněv vyhlásil válku!*“⁶² Babička se Kvida pokusí uklidnit slovy, že se v Praze natáčí film, což Kvida zmate ještě víc, protože žádné filmaře nevidí. Jeho zmatenost se prohloubí ve chvíli, kdy s dědečkem vyvěšují plakáty o ztracených andulkách. Na místo, kde zrovna odpočívají, přijíždí dva transportéry a Kvido pro svou úctu k hercům a filmařům jim jde mávat. „*Byl jsem zkrátka jeden z oněch osmi či devíti lidí v Praze, kteří se na interventy usmívali.*“⁶³ Kvidovu vlídnost k okupantům zarazí dědeček, který mu zakáže na filmaře mávat. Dalším, pro Kvida nepochopitelným, střetem s režimem je v práci již několikrát zmiňovaný obraz Ludvíka Svobody. Nechápe, proč se na něj otec kvůli tomu zlobí. Matka se mu snaží vysvětlit, že je otec nervózní, protože ten den v práci kádrali. Kvido se s tvrdou tváří komunismu střetává během celého příběhu, ale již jako dospělejší, a proto si vážnost některých situací uvědomuje. Kvůli své matce je ochotný pohádat se s vedoucím sázavské pošty, když jim nestihnou doručit zprávu o úmrtí jejího otce. Tiše trpí při dědečkově pohřbu a svůj vlastní, tichý protest vyjadřuje tichou recitací Shakespearova sonetu, který jim není dovoleno na pohřbu přednést. Nejvíce je Kvido nešťastný z redaktora nakladatelství, kde chce Kvido vydat svůj román. Redaktor mu cenzuruje sebemenší protirežimní náznaky, z čehož je Kvido nešťastný. „*Můžu se sice narodit v divadle, ale rozhodně prý ne během Čekání na Godota. (...) Dědečka Jiřího zřejmě nebudu moci mít vůbec. (...) Když jsem se ho zeptal, s kým podle něj asi tak babička počala, řekl mi, že před exponentem Pražského jara dá přednost třeba i samooplodnění.*“⁶⁴

I přes to, že hlavní postavou je Kvido, dopad tehdejšího režimu je spíše vyobrazen na jeho otci. Kvido se v tuto chvíli stává pozorovatelem proměny otce, kdy se z racionálního inženýra usilujícího o blaho rodiny stává vyděšený, paranoidní muž. Prvním dopadem otcova nečlenství k KSČ je nepřidělení bytu. I přes to, že jsou v pořadníku, byt dostává rodina, která na pořadníku vůbec nebyla. Rodinné situaci s bytem nevědomky pomůže Kvido, když souhlasí se vstupem do recitačního kroužku.

⁶²VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 30. ISBN 80-202-0496-2.

⁶³VIEWEGH, Michal, pozn. 62, s. 32.

⁶⁴VIEWEGH, Michal, pozn. 62, s. 199–200.

V tuto chvíli dochází k propojení s dílem *Hrdý Budžes*, Kvido má recitovat báseň *A hrdý bud'* od S. K. Neumanna, o které si Helenka Součková myslí, že je pojmenována podle hlavního hrdiny *Hrdého Budžese*. Ani jeden z Kvidových rodičů není ve straně, a proto je Kvidův otec v průběhu celé knihy pod dohledem soudruha Šperka, kterému ve prospěch rodiny musí ustupovat. Na první osobní schůzce je otcovi vytýkána jeho politická neaktivita. Je mu předhazováno jeho přátelství s disidentem Pavlem Kohoutem. „*A můžu já za to, že tu má chatu ten Kohout? A že to Praha vidí?(...) To je pravičák jako řemen. Ale nebejval.*“⁶⁵ Během stejného rozhovoru mu je dále vytýkána jeho neúčast na schůzích, nečlenství ve straně a ve VUML. Je mu slíben byt za podání přihlášky do VUML, za vstup do fotbalového B-týmu. Na závěr je mu vnucena koupě psa, kterých se jeho žena bojí a upozornění na věšení vlajek. „*A chraň tě pánhůh, jak nebude věšet vlajky – vodíme kolem lampiónovej průvod!*“⁶⁶ Odměnou za otcovu snahu „být vidět“ mu je nabídnuta účast na pracovní cestě na Západ – do Anglie. Z návštěvy kapitalistické země je Kvidův otec ohromený. Užívá si nejen dostupnost veškerého zboží (bez nekonečných front), ale také respekt ke své osobě, práci a vzdělání. Díky západní vstřícnosti si připadá úspěšnější a získává chybějící sebevědomí. „*(...) musel náš otec – aby se cítil jako člověk – jezdit na Západ.*“⁶⁷

Otcovy pracovní úspěchy jsou zastaveny v létě roku 1977 poté, co je Šperkem upozorněn, aby si dával pozor. Nejprve jeho mladší syn stejným způsobem jako Kvido shodí obraz tehdejšího prezidenta: „*Dávej si na tyhle věci pozor, (...) Lidi v tom můžou vidět souvislosti!*“⁶⁸ a následně je celá rodina přistižena na návštěvě u Pavla Kohouta, rodinného přítele a také signatáře Charty 77. Následuje otcův výslech na StB a nový pořad *Případ Kohout*, kde soudruh Šperk varuje před nelegálními protirežimními schůzkami s nepřáteli státu. Otec si z nabízených pracovních míst vybírá tu nejnižší pozici, pozici vrátného, a i přes to, že navenek působí smířeně, ve skutečnosti se uzavírá do sebe a do své dílny. Postupem času se u něj prohlubuje paranoia. Trpí pocitem, že ho režim neustále sleduje, a proto přehnaně reaguje na některé situace. Když Kvido telefonuje se svým dědečkem, zmiňuje se o otcově psychickém stavu, přičemž ho otec okřikuje. „*Otec? Ne, už zase nejedí... Ne... Řekl nám, že si nenechá přišit neúmyslný zabití. Přesně na to prý*

⁶⁵VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 60–61. ISBN 80-202-0496-2.

⁶⁶VIEWEGH, Michal, pozn. 65, s. 62.

⁶⁷VIEWEGH, Michal, pozn. 65, s. 102.

⁶⁸VIEWEGH, Michal, pozn. 65, s. 125.

*estébáci čekaj – Vezmi mu to – nebo to vyrvu ze zdi!!*⁶⁹ Otcův křik časem střídá šepot. Má obavy o svou rodinu. Na rodinné dovolené v horách odmítá jít běžnou cestou, která je dle něho blízko hranic a on nechce provokovat pohraniční stráž. „*Nesnesu pomyšlení, že by mě ještě někdy někdo legitimoval.*“⁷⁰

Režim nemá k rodině soucit ani ve chvíli, kdy zemře dědeček Jiří. Nejenže se telegram o jeho smrti zdržel na poště, ale ani jim není umožněno na jeho pohřbu použít Shakespearův sonet č. 66, protože není na seznamu povolených citátů. Kvidova matka je ze situace tak nešťastná, až nakonec prohlásí, že jim bude zakázáno žít.

Atmosféra tehdejší doby se odráží i na Kvidově matce, která proti tehdejším poměrům protestuje v tichosti, např. poslouchá *Svobodnou Evropu*. A kvůli manžellovým pracovním úspěchům, které získává díky své určité angažovanosti, dochází k častým manželským sporům. Například svému muži vyčítá, že nikdy nezabránil, nebo se alespoň nepokusil zabránit nekalé věci. Otec argumentuje tím, že o žádné takové situaci neví, na což mu manželka sarkasticky odpoví „*Takže se vlastně žádný nedějou, (...) Tátu nevyhodili. Právníci nedělaj zahrádky. Primárky nedělaj uvaděčky v kinech. Dějiny normálně pokračujou. (...) přes takzvanou železnou oponu klidně létají naši perspektivní inženýři, aby nám (...) zajistili skvělou budoucnost.*“⁷¹ Další nepochopení přichází ve chvíli, kdy se její manžel stává vrátným, a ještě větší ve chvíli, kdy se pro stejnou pozici rozhodne i Kvido. Jeho rozhodnutí se nesetká s velkým úspěchem, zejména u matky. „*Proč proboha vrátnej?! (...) Copak jste se všichni zbláznili?!*“⁷² Kvidovo rozhodnutí je pro otce velkým zklamáním, protože byl Kvido jeho poslední nadějí, posledním člověkem, ve kterého věřil. Když se Kvido brzy ráno vrátí ze své první směny na nové pozici, najde nešťastnou matku v kuchyni. Zavede Kvida a jeho bratra Paca do otcovy dílny, kde po chvílce skládání něco mezi truhlíkem a bednou. „*Váš otec (...) si dělá rakev.*“⁷³

Radost z nástup M. S. Gorbačova v SSSR má téměř celá rodina, i když se každý raduje po svém. Otec ve změně generálního tajemníka v SSSR spatřuje naději pro sebe, svou rodinu i pro národ. Matka pociťuje radost z otcovy změny zájmu a získává naději,

⁶⁹VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 143. ISBN 80-202-0496-2.

⁷⁰VIEWEGH, Michal, pozn. 69, s. 162.

⁷¹VIEWEGH, Michal, pozn. 69, s. 108.

⁷²VIEWEGH, Michal, pozn. 69, s. 172.

⁷³VIEWEGH, Michal, pozn. 69, s. 176.

že se její manžel konečně uzdravuje. Jediný Kvido je ze změny lehce v rozpacích. „*Ta naše slovanská víra v Rusko! (...) Můžeme se spálit stokrát, a stejně se nepoučíme!*“⁷⁴

⁷⁴VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. 4. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 209. ISBN 80-202-0496-2.

ZÁVĚR

Bakalářská práce na podkladě odborné literatury teoreticky shrnula období normalizace a jeho vliv na společnost a kulturu. Také se v krátkosti po teoretické stránce věnovala zobrazení tohoto období v současné české próze.

Téma dětství a dospívání v Československu v době normalizace zpracovali ve svých beletristických dílech různí čeští autoři, např. Patrik Zandl (*Husákův děda*), Petr Placák (*Medorek*), Petr Šabach (*Babičky, Šakalí léta, Občanský průkaz, Hovno hoří, Opilé banány*). Pro bakalářskou práci byly vybrány knihy Ireny Douskové (*Hrdý Budžes a Oněgin byl Rusák*) a Michala Viewegha (*Báječná léta pod psa*).

Cílem práce byla analýza děl *Hrdý Budžes*, *Oněgin byl Rusák* a *Báječná léta pod psa* z hlediska zobrazení období normalizace dětskýma/dospívajícíma očima. Autoři těchto děl mají společné to, že jejich texty jsou částečně autobiografické a vycházejí ze svých zážitků a vzpomínek na tuto dobu. Pro toto zobrazení vlastních vzpomínek si oba autoři vytvořili své alter ego, Viewegh *Kvida* a Dousková *Helenu*. Zatímco Dousková období dětství a dospívání vůbec neopouští, Viewegh časovou posloupnost několikrát narušuje pozdějším pohledem na situaci. Oba autoři pronikli těmito svými díly do obecného povědomí a získali si značnou popularitu, k čemuž nepochybně přispělo i zfilmování/dramatizace jejich předloh.

Představit si atmosféru života za normalizace je dnes těžké i pro ty, kdo ji zažili, natož pro ty, kdo se narodili po sametové revoluci. Svědčí o tom i nostalgie, která se s obdobím normalizace v současnosti pojí. Často jsme svědky bagatelizace tohoto, co se v tomto období dělo. Ztvárnit zmíněné období pohledem dítěte, často naivním a postrádajícím souvislosti, pomáhá tuto atmosféru přiblížit a pochopit. Jednotlivé epizody vypadají leckdy z dnešního pohledu komicky až absurdně, oba autoři se ale k období normalizace staví negativně, zobrazují dopady komunistického režimu na společnost, zejména na rodinu a jedince odmítající podřídit se tehdejšímu fungování státu. Viewegh se i přes to, že tuto problematiku zobrazil v jednom díle, dopadu na psychiku jedince věnuje více než Dousková, která život rodiny Součkových rozepsala do dvou děl. Zároveň Vieweghovo vyprávění poskytuje ucelenější přehled o této době. Mapuje historický vývoj Československa od počátku 60. let, přes osudový srpen 1968, až po rok 1989 a sametovou revoluci. Oproti tomu v díle Douskové je pouze patrné, že se děj odehrává v době Husákovy normalizace.

Zajímavé by bylo zpracovat téma dětství a dospívání v době normalizace prostřednictvím autentických vzpomínek těch, kdo tuto životní etapu prožívali v Československu mezi srpnem 1968 a listopadem 1989.

SOUPIS POUŽITÉ LITERATURY

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.

BEDNAŘÍK, Petr. Média v Československu v letech 1945–1989 a jejich podíl na formování každodenního života obyvatel. In: PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5.

BLAŽEK, Petr. *Jan Palach. Příprava* [online]. [cit. 2023-05-18]. Dostupné z: <https://janpalach.cz/cs/default/jan-palach/priprava>

DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002. ISBN 80-7227-132-6.

DOUSKOVÁ, Irena. *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město, 2006. ISBN 80-7227-244-6.

FIALOVÁ, Alena. Návraty do šedých časů: normalizace očima současné prózy. *Tvar*. 2008, roč. 19, č. 18, s. 6-7. ISSN 0862-657X.

GILK, Erik. Michal Viewegh: Báječná léta pod psa. In: HRUŠKA, Petr et al., ed. *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 324. ISBN 978-80-200-1630-0.

HEMELÍKOVÁ, Blanka. Michal Viewegh. In: JANOŮŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2, M-Ž*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-7243-014-9.

KAŠPAR, Oldřich. *Stručný přehled dějin a kultury českých zemí a Slovenska*. Pardubice: Kora, 1997. ISBN 80-85644-17-7.

MACHALA, Lubomír et al. Na pomezí náročné literatury a populární četby. In: HRUŠKA, Petr et al., ed. *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, s. 293. ISBN 978-80-200-1630-0.

MENCLOVÁ, Věra et al. *DOUSKOVÁ Irena*. In: *Slovník českých spisovatelů*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 145. ISBN 80-7277-179-5.

OTÁHAL, Milan. *Normalizace 1968-1989: příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. ISBN 80-7285-011-3.

OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Maxdorf, 1994. ISBN 80-85800-12-8.

RYCHLÍK, Jan. Každodennost v Československu v období tzv. normalizace. In: PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5.

ŠPAČEK, Martin. Vyrůstání za normalizace v tragikomickém a nostalgickém vyprávění. *Bohemica Olomucensia*. 2021, roč. 13, č. 3 (Suppl.), s. 74-94. ISSN 1803-876X.

VIEWEGH, Michal. *Báječná léta pod psa*. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0496-2.

Vládní usnesení č. 42 ze dne 31. 1. 1980. *Hospodářské noviny: ekonomický týdeník ÚV KSČ*. 1980, roč. 24, s. 11–12. ISSN 0322-7774.

Začal Palachův týden, předehra sametové revoluce [online]. Paměť národa. 14.01.2019 [cit. 2023-06-15]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/zacal-palachuv-tyden-predehra-sametove-revoluce>.